

Dragana Bojić

Možeš
ti to,
mama!

Beograd, 2024.

*Stvari i dela, ako se ne zapišu,
tamom se zakriju i predadu grobu zaborava,
a zapisana su kao životom nadahnuta.*

I V A N B U N J I N

(Nobelova nagrada za književnost 1933)

Pre početka

Reč po reč, stranicu po stranicu, ispisujem našu priču. Iz ugla majke, sa znanjem lekara. Distanca od nekoliko decenija daje mi mogućnost da je jasnije sagledam. Svesna da nije umetnička književnost, nadajući se da može biti više od priručnika.

Već neko vreme osećam teret godina. Kao lekar, verujem da zrelo doba sa sobom nosi smiraj i stabilnost. Kao majku, pri pogledu na svog sina, ispune me toplina i ponos. Tek u smiraj dana, kad me umor savlada, pojavi se strah od neizvesnosti. Kakva ga budućnost čeka? Hoće li oni koji ga budu okruživali ikada spoznati put koji je prešao da bi postigao to što na prvi pogled izgleda nedovoljno. Iscrpljujući, trnovit put vredan dubokog poštovanja i divljenja.

Želja mi je da se na nekoj od policica njegove sobe nađe ovo svedočanstvo.

Bolnice u kojima se leče deca imaju svoje biblioteke. Neka moja ispovest bude mali doprinos njihovim zbir-kama. Da tako bude dostupna svima: roditeljima, članovima porodica, stručnjacima koji rade u sličnim profesijama.

Kažu svaka knjiga nađe svog čitaoca. Mladu majku koja zabrinuta stoji pored kolevke svog deteta. Da je uteši i umiri. Knjiga u njenoj ruci da bude lekovita. Pomoć da razume, podrška da prihvati, svetlo da nastavi dalje. Da iz nekog drugog ugla sagleda godine pred sobom. Da joj bude terapija čitanjem. Kao što je meni bila terapija pisanjem.

Zdravima, ovo je poziv da razumeju i pomognu. Da nas bude više.

D. B.

Postojao je život i pre

Sunce se podiglo visoko iznad udaljenih fruškogorskih obronaka. U moru nebeskog plavetnila ogleda se raskošna zelena ravnica. Bogata žitnica jutros je bez ijednog talasa. Sinoć je vetar isprevrtao stare crepove, provirile su otkrivene drvene grede. Iz nakrivljenog odžaka pučkaju tanki kolutići dima.

Nedeljna supa krčka se na šporetu od ranog jutra. Uskoro će i prve knedle zaplivati po površini. Kroz odškri nut prozor širi se miris tek ispečenih medenjaka. Malo cimeta odozgo mami nestrpljenje.

Veseli devojčurak s kikicama poskakujući žuri nazad, podižući prašinu za sobom. Iza nje trčkara omanji šareni pas. Nekoliko gusaka ljutito gače mlatarajući krilima. Mačka zadovoljno prede na suncu, ne obraćajući pažnju na njih.

Kobila vezana za obližnju tarabu mirno pase ostatke sena.

Rođena sam u Beogradu, u drugoj polovini prošlog veka.

Moja majka je živela uz oca alkoholičara, detinjstvo joj je bilo teško i hladno. Pobegla je u internat čim joj se za to ukazala prilika. Celog života je ostala zatvorena, nije naučila kako se pokazuju emocije, ponekad nije uspevala ni da ih prepozna.

Otac je rođen u gazdinskoj porodici na prostranom vojvođanskom imanju. Ipak, iz najranijeg detinjstva zapamtio je samo tešku bolest i majčinu smrt, a onda i prvo posleratno vreme, kad su im komunisti preko noći sve oduzeli. Zaštita od takve stvarnosti bila je školovanje u gradu, gde su se njih dvoje i upoznali.

Po mom rođenju majka se ubrzo vratila na posao, te su me poslali kod njegovih roditelja, na salaš. Sestra se rodila nešto kasnije, što je samo produžilo moj boravak na selu.

Kuća na salašu je zadržala ponešto od svog predratnog sjaja. Dvokrilna staklena vrata sa zavesama ukrašenim vezom. Otmeni ulazni hol s reprodukcijama poznatih slikara u masivnim rezbarenim ramovima. Stilski nameštaj i salonska ogledala.

Baka Mila, maćeha moga oca, nije imala svoju decu, te je briga o malom detetu koje joj je povereno postala jedan od najlepših događaja u njenom životu. Imala je tada nešto više od pedeset godina i s lakoćom je nosila ime koje su joj dali. Bila je mila, topla i nežna, i negovala

me s mnogo posvećenosti, pažnje i strpljenja. Čim sam malo porasla, vodila me je svuda sa sobom. Radovalo me je mešenje kolača, pranje veša u koritu, kloparanje singerice dok sam držala drugi kraj tkanine koju ona porubljuje.

Deda Boža je bio strog i ozbiljan, ali bi uveče voleo da pripoveda. Učilo se iz njegovih priča. O životu u Kraljevini, dolasku partizana, gubitku imanja, ponovnom početku iz pepela. Pevao je u crkvenom horu, voleo da sluša radio, zimi me je vozio saonicama, leti na biciklu. Poštovao je ono što se vekovima poštovalo. Rođen na dan Božića, nosio je svoje ime ponosno i proslavljao ga bogato. Pokloni i slatkiši bili su sakriveni u slami, a novčić je uvek bivao na mojoj strani česnice.

Moje detinjstvo je, tako, skoro neosetno prohujalo. Bližio se polazak u školu, a s njim i povratak u veliki grad. Čini mi se kao da se tek od tog trenutka počinjem sećati svojih roditelja.

Deca u razredu su poznavala slova i brojeve, veliki broj njih je tečno čitao i bez muke sabirao. Bila sam uplašena, nesigurna, vidljivo različita. Devojčica s kojom sam pešačila do škole imala je baku koja bi nam se često pridružila, što je prazninu u meni činilo još bolnijom.

Stroga majka ubrzo je postavila jasne granice ponašanja i očekivanja, a ja sam shvatila da ću samo ogromnim radom ispuniti sve što se od mene traži i uspeti da stignem ostale. Nije mi pomagala u učenju niti radila sa mnom domaće zadatke. Prema meni je znala da bude nežna samo kad bih se razbolela. Sa čežnjom sam gledala druge devojčice, koje su počinjale da nose štikle i da se šminkaju, što meni nije bilo dopušteno. Odlasci s

njima na folklor ili ples ostali su mi neispunjena želja. Otac je mnogo radio, viđali smo ga najčešće nedeljom, kada je sedeo u čelu stola dok je majka posluživala hranu.

Takvo odrastanje je bilo usamljeničko, a sestra mi je bila i najbliža drugarica. Treća beogradska gimnazija je po strogosti bila čuvena u gradu. Devojkama je bio zabranjen dolazak u pantalonama, a preko odeće se morala nositi potpuno zakopčana plava radna kecelja.

Upis na Medicinski fakultet bila je želja mnogih, ali uspevali su samo najbolji. Rastući strah i neizvesnost ishoda prijemnog ispita. Za njim su došle hiljade novih latinskih reči na anatomiji, mirisi iz obdukcionih sala, prvo oblačenje belog mantila, veština pisanja receptata.

Sledile su godine truda, strpljenja, odricanja i neprekidnog učenja.

Odlične fakultetske ocene u to vreme garantovale su brzo dobijanje posla. Na Neuropsihijatrijskoj klinici za decu tražili su mlade lekare. Nisam se plašila razgovora s komisijom za prijem, bila sam komunikativna, otvorena, sa jasnim željama i očekivanjima.

Od najmlađih lekara očekivali su se rani jutarnji dolasci i potpuna spremnost za prvu vizitu. Profesor koji ju je predvodio bio je uvek ozbiljan, vrhunski stručnjak, koji je zahtevao poznavanje najsitnijih detalja iz istorije bolesti malih pacijenata. Preciznost se podrazumevala, a znanje sticalo u hod.

Bili su to prvi susreti i dežurstva sa ozbiljnim bolesnicima.

Jedno je bilo čitati iz knjiga, a sasvim drugo doživeti to lično. Samostalno noćno dežurstvo i neočekivani susret sa epileptičnim napadom ostavljao je rastući strah. Dugo nakon toga nisam mogla da zaspim ni kada bih se sledećeg dana vratila kući. Izgled i nedostaci dece sa oštećenjima mozga izazivali su u meni duboku tugu. Cerebralna paraliza, njen varljivi spektar od blage do razarajuće invalidnosti. Sa divljenjem i poštovanjem upijala sam veštine starijih kolega u razgovoru s roditeljima obolelih. Bolesti su bile neizlečive, a moralo se verovati da će se nekakav lek ipak pronaći.

Paralelno s poslom, nastavila sam dalje učenje. Tokom nekoliko godina rada na odeljenju razvojne neurologije shvatila sam sa koliko su neizvesnosti povezane bolesti mozga. Bila su to hronična stanja sa oskudnim mogućnostima lečenja. Sećala sam se fakultetskih vežbi na kardiologiji punih napetosti i brzih donošenja odluka. Zato sam, birajući temu za magistarski rad, izabrala retku oblast kardiomiologije, koja ih je povezivala. Narednih nekoliko godina provodila sam vreme radeći po ceo dan.

Znala sam da stepenica ka vrhu ima još mnogo, preko magisterijuma, specijalizacije, doktorskih studija.

Te želje su me odvele ka prestižnoj klinici za srce, na odeljenje kardiohirurgije, u potpuno drugačije okruženje. Svet neprestanih izazova, dinamičan i nepredvidljiv. Vrhunske veštine i preciznost hirurga. Revolucionarne interventne metode u rukama kardiologa.

Svaki slobodan trenutak provodila sam u kabinetu za ultrazvuk, impresionirana pokretima i bojama srca

na ekranu. Maštala sam da jednog dana budem kao docentkinja od koje smo učili.

Volela sam kardiohirurške konfrontacije s prikazima interesantnih slučajeva koje su prezentovali mladi lekari. Pripremajući se za njih, često sam ulazila u operacionu salu i posmatrala kako izgledaju promene na otvorenom srcu pod rukom hirurga u odnosu na ono što se moglo samo naslutiti pregledom u ambulanti.

Bila sam svesna da mi samo posvećenost, rad i upornost mogu otvoriti prozor u akademsku budućnost. Na granici između nauke i prakse, učila sam da se snalazim u oba smera.

Dok sam tokom specijalizacije još uvek obilazila odeljenja u sklopu Interne klinike, moja sestra je već završila Pravni fakultet. U zgradi gde smo živele bilo je mnogo naših vršnjaka. Svi su bili vredni i savesni i, poput nje, studirali su društvene humanističke nauke. Često sam ih gledala kroz prozor kako veselo odlaze zajedno na bazen ili u bioskop dok ja nisam mogla da im se pridružim. Napredovanje u medicini je tražilo potpunu posvećenost i vrlo retko je ostajalo vremena za nešto drugo. Druženja, izložbe, koncerti – sve je to bilo privilegija drugih.

Uskoro je u celoj zemlji počelo teško vreme. Rat, sankcije, ograničenja, neizvesnost. Potpuno zatvaranje, izolacija od svega što je do tada bilo dostupno. Kao poklon za završetak studija, od roditelja sam dobila polovnog crvenog juga, čija je unutrašnjost uskoro bila prekrivena

papirićima-podsetnicima. Imena pacijenata za otpust tog dana, doze lekova, program operacija. Čisti mantili koje je majka ne samo peglala nego i štirkala. Ponekad je auto mirisao na njene specijalitete jer zbog obaveza često nisam stizala ni na večeru. Mnogo šarenih plastičnih kutijica. Zelena za ručak, žuta za voće, crvena za kolačić. Sistem semafora čije je poštovanje ona proveravala.

Sankcije su značile i prestanak snabdevanja benzinom. Uvedena je vožnja automobila na smenu, parnim ili neparnim danima, ali je i to uskoro postalo luksuz. Ubrzo je moj auto – dragocena pokretna ordinacija, kantina i privremeni zaklon, morao ostati zaključan na parking.

Vrlo kratko sam uživala u plodovima svog rada. Kao mlad lekar često sam dežurala, birajući praznike i vikende kako bih dovoljno zaradila. A onda bih sve zarađeno potrošila na doterivanja i poklone. Bile su to poslednje godine dostojanstvenog života u mojoj zemlji. Sve se promenilo. Nestale su decenijama građene norme i vrednosti, ono na čemu smo srećno odrastali sada je predstavljano kao promašaj i velika greška. Nemoćni, s nevericom smo slušali vesti. Spremao se rat. U dojučerašnjim morskim letovalištima počele su pucnjave. U nekadašnjoj velikoj armiji oficiri su se okretali jedni protiv drugih, krenuo je brat na brata. Pred našim očima rušila se sigurna budućnost.

U nemogućim uslovima ukazala se neočekivana mogućnost. Prijateljstvo iz detinjstva bilo je pravo bogatstvo. Saznala sam da su bolnici u jednoj dalekoj zemlji

bili potrebni mladi lekari. To mi je odškrinulo vrata potpuno novog, nepoznatog sveta.

Trebalo je mnogo snalažljivosti da se s nekoliko kanti benzina u gepeku stigne do aerodroma u Sofiji. Vozio nas je dečko moje sestre, a za povratak iz Bugarske sakrili su jednu kantu benzina u šumarku pored puta. Osetila sam ogromno olakšanje kad sam ušla u zgradu aerodroma. Samo oni znaju kako su uspeali da se vrate jer je onu kantu neko u međuvremenu pronašao i odneo.

Celodnevni let provela sam uplašena, šćućurena u sedištu, ne odvajajući pogled od prozora. Pojas nisam odvezivala. Gledala sam pažljivo dole. Marinskoplave boje Mediterana. Brojna ostrva kao glave razbacanih šibica. Pogled iz vazduha na Saharu. Talasi nepreglednih peščanih dina dodirivali su krajeve horizonta. U svim braon nijansama.

Sletanje na aerodrom u Najrobiju. U perjanoj jakni stojim na izlazu aviona, a u neposrednoj blizini krdo žirafa pase lišće sa gustih krošnji čije grane dodiruju ogradu aerodroma.

Tokom vožnje ka gradu pažnju mi privlači visoko gusto zelenilo koje raste svuda pored puta. Rascvetali buketi, u egzotičnoj kombinaciji narandžaste i plave, rasuti su po tom zelenilu. Skupoceni cvet u Evropi, rajska ptica koja lepotom i elegancijom podseća na glavu labuda. Ovde samonikli, taj živopisni cvet preplavio je okolinu prašnjavog afričkog puta. Kao dobrodošlica umornom putniku.

Bila sam jedina bela doktorica u bolnici. Školsko poznavanje engleskog nije bilo dovoljno, posebno ne za način na koji se engleski govorio na tom kontinentu. Ovde su tropske bolesti bile svakodnevice, trebalo je položiti zahtevne ispite razlike. Na praktičnom ispitu prvi put sam videla pacijenta sa AIDS-om. Sve je za mene bilo novo. Bolesnici, lekovi, pravila postupanja.

Prve slobodne dane i novac koji sam zaradila koristila sam za putovanja na okean. Priroda je bila izdašna, bajkovita. Nepregledne, puste peščane plaže, redovi palmi s kojih vise teški kokosovi orasi prepuni slatkog soka. Prozirna voda, s mnoštvom svetlucavih, šarenih ribica. Plitak i topao tirkizni tropski bazen pitomo se pružao sve do koralnog grebena. Tek nakon njega počinjao je okean, u svojoj veličanstvenosti i lepoti.

Tada sam prvi put videla i bar smešten u vodi hotelskog bazena. Ukus hladne *pinja-kolade* trenutno je pokretao mehanizme zavisnosti. Sedela sam na terasi na kojoj je pisao Hemingvej, hodala bosa po laticama cveća na hotelskim stazama. Sve je bilo neobično, do tada nezamislivo. Baldahin oko kreveta, orhideje na peškiri i kutijama od sapuna. Sveže napravljene čokoladne bombone ispunjene pudingom od južnog voća spuštane su uveče pored jastuka u sobi. Pogled na raskošno, zvezdano nebo.

Po povratku na posao često sam razmišljala o kontrastima Afrike. Radila sam u bolnici, modernoj prostranoj desetospratnici koja je bila glavni zdravstveni centar u

gradu, ali u koju je većina pacijenata dolazila iz siromašnih, nehigijenskih sredina, pa su i bolesti bile posledica takvog načina života. Studentske lekcije iz istorije medicine o iskorenjenim bolestima ovde su bile realnost svakodnevice. Paraziti iz zagađene vode viđeni u organima pacijenata. Dramatičan početak malaričnog napada ostavio me je potpuno bespomoćnom, i pored školskih veština koje sam posedovala. Moja svetla boja kože, kose i očiju do te mere bi uznemirila pacijente na psihijatrijskom odeljenju da tamo nisam smela da ulazim bez pratnje.

Sledili su meseci prilagođavanja, strpljenja i upornosti. Trudila sam se da ne zapostavim obaveze oko nastavka stručnog usavršavanja. Kako u Africi za to nije bilo prilike, pažljivo sam pratila mogućnosti u Evropi. U vreme bez interneta, komunikacija se obavljala pismima.

Govoriti strani jezik nije isto što i pisati na njemu. Ljubav prema čitanju sada je podrazumevala i prepisivanje lepih citata u cilju vežbanja. Knjigu Karen Bliksen *Moja Afrika* poklonila mi je Engleskinja Nanet, koja me je često pozivala na čaj. Dirljivo napisana istinita priča čija se radnja odvijala u našem bliskom okruženju. Pročitala sam je u jednom dahu. Svaki slobodan trenutak koristila sam obilazeći u knjizi opisana mesta. Negde u tom okruženju udobno bih se smestila, s velikom sveškom na kolenima. Ispred mene je bila prostrana kuća u raskošnom zelenilu. Prednja fasada sva u staklu kroz koje se video beli stilski nameštaj, kamin, slike iz lova po zidovima, limena kada za kupanje. Pokušavala sam sve to da opišem u svojoj svesci. Dodavala bih dijaloge ili prikaze događaja. Kasnije bi Nanet strpljivo ispravljala greške.

Tek mnogo godina kasnije čula sam da je istoimeni film nagrađen sa sedam Oskara. Između ostalog i za najbolju fotografiju veličanstvenih lepota Afrike. Dok sam ga gledala, imala sam utisak da sam baronicu Karen lično poznavala.

Upoznavala sam kulturu i običaje zemalja iz kojih su dolazili ljudi s kojima sam radila. Radovala se novim susretima, uvek pričajući o svakodnevnim dešavanjima, kao i o svom radu, željama i nadama. Tako sam saznala da u organizaciji Lekari bez granica postoji mogućnost za dalje napredovanje.

Učenje mi je lako išlo. Volela sam izazove, što mi je otvaralo vrata, jedna za drugim. Nastavila sam da pratim nova saznanja, te sam se, kad se za to ukazala prilika, vratila u Evropu.

U Italiji sam dobila stipendiju za usavršavanje u okviru izrade doktorske disertacije. To je značilo učenje još jednog jezika jer Italijani ne priznaju nijedan drugi jezik osim svog.

Sve je u toj zemlji bilo nepoznato i izazovno, na drugačiji način. Dani su ponovo bili naporni, ispunjeni obavezama. Tokom prepodneva išla sam u školu jezika. Melodija italijanskog me je osvajala, a savladavanje nepoznatih reči predstavljalo je ogromnu radost. Popodneva sam provodila u bolnici, učeći nove lekarske veštine. Iako umorna, volela sam večernje šetnje, žamor i mirise koji su me okruživali.

Lako sam ostvarivala komunikaciju, ali sam vikendom radije sama obilazila muzeje i galerije, trudeći se da pročitam i razumem izloženo. Najveću radost pružali su mi odlasci u pozorište.

Prvu komunikaciju uspela sam da ostvarim sa ocem bolesnog dečaka. Bio je vojni pilot iz obližnje mornaričke baze. Nije bilo teško zapaziti jedinog muškarca u svakodnevnoj poseti našem odeljenju. Tako smo započeli razgovor. Učtivo sam upotrebila nekoliko knjiških fraza, a onda iznenadila sebe što sam mogla da pratim njegovu priču o nosaču aviona u Tirenskom moru i dnevnim obavezama pilota. To me je opustilo, te smo kasnije spontano prešli na priču o bolesti njegovog deteta. Pažljivo je slušao, nisu mu smetali ni moj akcenat ni verovatne gramatičke greške koje sam pravila. Raspitivao se o životu u Srbiji. Raspričala sam se, ne primećujući kad reči zapnu. Od tog trenutka *la bella Italia* je za mene širom otvorila svoja vrata.

Posle nekoliko godina vratila sam se u Beograd. Pono-vo sam bila drugačija, različita, još uvek mlada, ali sada iskusnija, sigurnija, zadovoljnija. Trebalo je doneti odluku o budućnosti jer se vreme neplaćenog odsustva bližilo kraju.

Na otvaranju umetničke izložbe te večeri je bio prisutan veliki broj ljudi. Zastala sam da pozdravim grupu kolega koji su stajali u uglu okupljeni oko čoveka koga nisam poznavala i pažljivo slušali šta im govori. Bio je

desetak godina stariji i nadahnuto pričao o svojim planovima za budućnost razvoja bolnice u kojoj je odskoro radio na novim programima. Nešto kasnije smo se i upoznali, i pozvao me je da ga narednih dana posetim na poslu.

Radoznala, poziv sam prihvatila jer sam već čula priče o njemu. Govorilo se da želi da oformi novi tim lekara koji bi svi bili vrhunski obrazovani, doktori nauka spremni za osvajanje do tada neosvojivog. U lepo uređenoj kancelariji pažljivo sam slušala njegove ideje, razmišljajući koliko sam puta to već čula tokom godina provedenih na kardiohirurgiji.

Kada se danas sećam nastavka priče, shvatam da se odvijala vrtoglavom brzinom. Neočekivano sam postala veza između najpoznatijeg centra za transplantaciju organa u Italiji i ambiciozne zamisli jednog beogradskog kardiologa. Ubrzo je i on došao u Milano na nekoliko dana.

Onome ko se penje i Bog pruža ruke. Baš te večeri su u obližnjem gradu imali srce donora koje je odgovaralo za transplantaciju našem pacijentu. Sve se brzo odvijalo. Sletanje helikoptera na parking ispred bolnice, žurba osoblja, već pripremljen pacijent, veština hirurga, uigrana ekipa. Pobrinula sam se da sve vidimo iz blizine, da razgovaramo sa svakim članom tima. A sutradan ujutru i sa samim pacijentom.

Pri njegovom povratku, na putu za aerodrom, pričali smo o daljim planovima. Ambiciozni kolega je govorio poletno s mnogo entuzijazma. U njegovim rečima se osećao takmičarski duh. Vrata za ulaz putnika su se zatvorila, uzdahnula sam, sigurna da će to biti samo još

jedna od priča koje sam već čula. Posebno u vreme ekonomskih sankcija i velike izolacije naše zemlje.

Nakon nešto manje od dva meseca, u Beogradu je, tokom jedne tople prolećne večeri, urađena prva uspešna transplantacija srca u Srbiji. Sve ekipe su bile na nogama. Operisalo se u svim raspoloživim salama, cele noći. U laboratoriji su rađene na stotine analiza. Istovremeno su drugim pacijentima presađeni jetra, pankreas i bubrezi.

Prvi put posle dugo vremena sve beogradske novine su sutradan osvanule sa ohrabrujućim vestima na naslovnim stranama. Podvig vredan divljenja, poštovanja i nade da budućnost postoji.

Tako sam upoznala čoveka koji je u medicini bio inovator i vizionar. Energičan i hrabar u teškom vremenu. U privatnom životu je bio šarmantan, interesantan i zanimljiv. Toliko da se po završetku usavršavanja u Italiji nisam vratila u Afriku.

Ostali smo u Beogradu zajedno. Pored njega sam se osećala sigurno, vezale su nas emocije mladosti, ali i želja za novim uspesima u karijeri.

Zalazi sunce na fruškogorskom horizontu. Purpurno nebo lagano ispraća dan. Zlatna kočija, kažu, samo jednom prolazi. Baš u tom trenutku nađoh joj se na putu, mislila sam tada.

U godinama koje dolaze volela sam ta sećanja. Vraćala bi mi osmeh na lice i snagu kada je ponestane.

Mladost, to je bogatstvo i kraljevanje, to je car telesne lepote i duhovne svežine, lepota fizičke snage, beskonačnost nadanja, raskoš u planovima, od kojih je svaki ogroman i bezmeran i od kojih svaki izgleda verovatan i kad je nemoguć...

Svaki je okvir uzak, a svaka se reka daje preskočiti.

Jovan Dučić